

РОМАНСЬКІ ТА ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'373

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.1.1/15>

Бочан П. О.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

СФЕРИ ПОХОДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕРМІНОЛОГІЗМІВ

Статтю присвячено вивченню сфер походження англійськомовних термінологізмів, що здійснюється з наданням визначення поняття «термінологізм», з'ясуванням прототипних одиниць їх творення, сфер поширення та появи подібних мовних одиниць, а також причин їх появи у визначених сферах.

Термінологізми є словосполученнями на позначення фахових понять, які підлягли переосмисленню та детермінологізації. Фразеологізація значення подібних одиниць визначила відносну сталість їх компонентного складу. Значення окремих термінологізмів англійської мови сформовано також шляхом метафоризації або метонімізації значення вихідних термінів, тобто термінів від яких вони походять. Термінологічне або нетермінологічне значення подібних одиниць актуалізується в залежності від контексту їх використання.

Ключовими сферами походження термінологізмів англійської мови є морська та військова. Це пояснюється екстралінгвістичними факторами, зокрема тим, що Великобританія є морською та острівною державою, яка брала участь у великій кількості війн, що відбувались як на території країни, так поза її межами у різні часи існування країни.

Англійськомовні термінологізми утворені від термінів на позначення положення морського корабля, особливостей його руху, ситуації перебування кількох суден поряд, долання шторму. Військові терміни, від яких утворено термінологізми англійської мови, є засобами йменування військових команд, дій, територій ведення війни. Внаслідок детермінологізації значення та фіксації складу ці одиниці отримують неспеціалізоване та / або більш загальне значення, специфіку якого виявляє контекст їх застосування. Подібним контекстом є, в першу чергу, тексти художньої літератури.

Термінологізми англійської мови утворюються також від терміноодиниць сфер гри в карти, мисливства, юриспруденції, театру, музики, математики, логіки, а також інших професійних і наукових сфер. Подібні одиниці підлягають переосмисленню та широко використовуються в текстах англійськомовної художньої літератури. Сферами поширення термінологізмів англійської мови, утворених від термінів визначених сфер, є також публіцистика та ЗМІ.

Ключові слова: англійська мова, детермінологізація, контекст, сфера походження, термін, термінологізм.

Постановка проблеми. Питання взаємодії мовних одиниць, їх проникнення до інших підсистем мови завжди турбовало лінгвістів, адже воно призводило та призводить до збагачення мови та її розвитку, появи нових одиниць, що потребують безперервного вивчення. Подібними одиницями є зокрема термінологізми, що з'являються у різних мовах внаслідок фразеологізації значення термінів, які втрачають або залишають при цьому свою здатність слугувати засобами номінації фахових понять у різних сферах професійної діяльності, техніки, науки, мистецтва тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри існування інтересу до термінологізмів як одиниць із своєрідною формою та особливим значенням, що формується внаслідок фразеологізації одиниць фахового йменування [4, с. 197], донині у мовознавстві не існує системного вивчення сфер появи таких одиниць.

Постановка завдання. Вищезазначений факт став ключовим для нашої статті, мета якої і полягає у системному описі подібних одиниць в англійській мові, поряд із сферами їх появи та поширення, а також причинами виникнення тих чи інших термінологізмів у них.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз визначень термінологізмів, здійснений різними науковцями [1, с. 510; 2, с. 219; 3, с. 470; 4, с. 197; 5, с. 148], надає нам можливість надати власне визначення цих одиниць: термінологізми є надслівними мовними одиницями, які підлягли фразеологізації внаслідок переосмислення значення термінів. Термінологічне або нетермінологічне значення подібних одиниць актуалізується в залежності від контексту їх використання.

Значна кількість англійськокомовних термінологізмів генетично пов'язана з морем. Такими сполуками є зокрема

answer the helm;
back and fill;
be all adrift;
between wind and water;
box the compass;
get to (the) windward of smb.;
high /low water mark;
shape one's course;
(smb's) sheet anchor;
ride (out/ down) the weather.

Поява подібних термінологізмів є цілком природною, оскільки Великобританія є острівною та морською державою, велика кількість населення якої була задіяна в сфері морської справи.

Термінологізми визначеної сфери утворені зокрема від назв положення корабля, наприклад:

be / be laid / be thrown on (one's) beam-ends;
between wind and water;
be / be laid / be thrown on (one's) beam-ends.

Зауважимо, що хоча первинно терміни *be / be laid / be thrown on (one's) beam-ends* мав значення «лежати на боку» (про судно), то згодом він отримав значення «бути у важкому або безвихідному (фінансовому) становищі» [10].

Надслівна одиниця *between wind and water* із значенням «на рівні або нижче ватерлінії», де ватерлінія – це лінія зіткнення спокійної поверхні води з корпусом корабля, а оскільки частина корпусу корабля, що знаходиться нижче ватерлінії, є найбільш вразливою, то фразеологічне значення, яке розвилось на базі термінологічного, відповідає виразу *не в бров, а в глаз*, тобто *в найбільш вразливе місце*.

Зауважимо, що визначені термінологізми широко вживаються нині в художній літературі, зокрема:

He got it between wind and water. He didn't like it a little bit [9, с. 56].

Our first-lieutenant was ... on his beam-ends with the rheumatism [7, с. 36]

Tom's already spent all his pocket-money and is on his beam-ends [11, с. 17].

Інші термінологізми виникли на основі термінів, що позначають рух корабля. Подібною одиницею є зокрема *by and large*, пов'язане з поняттям *за вітром* та *без вітра*. Завдяки переосмисленню вказана одиниця отримала значення *загалом, в цілому, в основному*. Наведемо приклади, що ілюструють використання вказаної одиниці в різних контекстах:

He may have a cousin who teaches, married a girl in Nottingham and settled there. But by and large the family live near ...; each Christmas Day they all go to tea at Grandma's [14, с. 53];

After the evening meal was finished and all the bits and pieces put away Anna and I would settle down to some activity ... Fairy stories were dismissed as mere pretended stories; living was real and living was interesting and by and large fun [7, с. 22].

Things are going quite well, by and large [8, с. 144].

В англійській ідіоматиці існують термінологізми, які походять від морських термінів на позначення ситуації перебування поряд кількох суден. Подібною одиницею зокрема є сполука *take the wind out of smb's sail*. Вона має значення «відібрати вітер», що описує ситуацію, коли один корабель знаходиться з навітряного боку іншого, заважаючи тим самим його подальшому руху. Внаслідок детермінологізації, а також фразеологізації значення вказаної одиниці на позначення фахового явища, вона отримала значення «поставити когось у безвихідне становище», «розладнати чийсь плани», «вибити ґрунт з-під ніг» [10].

Із вказаними значеннями аналізована одиниця вживається в наступних контекстах:

'But your heart wasn't broken', Will said calmly ... That remark took the wind out of her sails [14, с. 56].

The thing that took the wind out of Marsdon's sails was the brevity of the honeymoon [8, с. 52].

Термін морської сфери *ride out the storm* зі значенням витримати шторм (про корабель), ставши термінологізмом, отримав значення «вистояти», «витримати», «подолати труднощі» [15, с. 432], про що зокрема свідчить контекст його вживання у художній літературі:

We could do this in a matter of hours. Almost simultaneously, the President will call in Voyles and the Attorney General and Justice and demand an immediate investigation into Mattiece. We'll leak copies of the brief to every reporter in town, then thunker down and ride out the storm [14, с. 189].

В англійській мові існує також значна кількість виразів, які є термінами військової підмови, та фразеологізмами, зокрема: *all clear, be in possession of the field, bring up the rear, close the ranks, fight shy, give battle, hold one's fire, lose ground, no man's land, show fight, take cover* тощо. Сферами поширення таких термінологізмів є не тільки художня література, але й публіцистика та ЗМІ.

Деякі одиниці визначеної сфери пов'язані безпосередньо з військовими командами, наприклад:

bring up the rear – замикати колону;

call a halt on / to smb. – призначити привал;

mark time – марширувати на місці;

pass in review – урочисто проходити маршем.

Внаслідок переосмислення терміносполука *bring up the rear* отримала значення *йти позаду*, на що зокрема вказує контекст вживання визначеної одиниці:

He led the way. Crome followed him, then Poitrot, then Kelsey, and I brought up the rear [7, с. 111].

Завдяки переосмисленню інша із зазначених одиниць, *call a halt*, отримала значення «*припинити*», «*покласти кінець чомусь*» [10], що виявляється в наступному контексті:

They must have talked things over after my departure and decided that the best results were to be obtained by calling a halt on cut-throat competition and pooling their resource [8, с. 32].

Прототипом іншого термінологізма став також військовий термін *be up in arms* із значенням «*в повній бойовій готовності*». Його переосмислення призвело до появи значення «*готовий до боротьби*», «*готовий до опіру*», зокрема:

He had an air of aplomb, but Hilda didn't care what he had an air of; she was up in arms, and if he'd been Pope or Emperor it would have been just the same [14, с. 22].

Термінологізм *fight shy of*, який вживається у військовій сфері зі значенням «*відступити*», отримав значення «*уникати когось*», «*триматись осторонь від когось*», зокрема:

I realize everything, but it's something we've got to do and we shall do it...

'I don't see how -'

'Oh, Lord, must you fight shy of every thing?

Haven't you any guts left in you at all?' [7, с. 36].

Термін військової сфери *no man's land* із значенням «*нічийна полоса*», «*нейтральна зона*» [10] став базисом для термінологічного фразеологізма, значення якого «*вільний простір*» реалізовано у наступних контекстах:

Strange that she hadn't thought to check on that before. It had seemed so important in Paris ... Her heavy eyelids fluttered open and closed again. She

drifted off to a peaceful no man's land – no Harry, no Justin, no Callum – and slept as untroubled as a baby [11, с. 23];

Born in 1896, a student at the Slade in the great days of the Steers-Tonks

regime..., then ten years and more in the queasy – Russia itself having turned

to socialist realism – no-man's land between surrealism and communism [14, с. 140].

Залучення значної кількості термінів із військової сфери та їх переосмислення, що спровокувало появу та поширення різноманітних термінологізмів у англійській мові, пояснюється військовим минулим Великобританії, зокрема тим фактом, що англійці брали участь у дев'яти війнах із Шотландією, тринадцяти війнах із Ірландією, великої кількості війн з Уельсом. Країна також брала участь у двадцяти чотирьох війнах із Францією, семи – з Іспанією, чотирьох – із Голандією та двох – із США [6, с. 76].

Сферами походження англійськомовних термінологізмів є також гра в карти (*the bottom of the bag, call a person's bluff, follow suit, go it alone, honours easy*);

мисливство (*bark up the wrong tree, be off the scent, beat about the bush, draw a blank, a stalking horse*);

юриспруденція (*be art and part with, be out of court, stake out a claim*);

театр (*be in /hold the limelight, a gallery play, get/have the bird*).

Залежно від суспільної значущості та ступеня актуальності тієї чи іншої науки метафоричному та метонімічному переосмисленню підлягають також терміносполуки різних наукових і професійних сфер: математики, логіки, музики та ін. Так, наприклад, функціонування математичного терміна *common denominator* (спільний займенник) у художньому контексті вказує на переосмислення значення вихідного терміна та набуття ним статусу термінологізма:

Ronnie smiled broadly. 'Right on! If you want us to treat you as gods,

you had goddamned better look the part!'

'Can't you just put on a skirt and comb your hair?'

'Oh, leave her alone, Mary.'

We're disintegrating, descending to the lowest common denominator!

'Which is me?'

'Obviously.' [1].

Термін логіки *beg the question* – наводити в якості аргументу положення, яке саме потребує доказу [10] внаслідок переосмислення отримав фразеологічне значення «*голословно стверджувати*», «*залишати під питанням*» [7, с. 137], зокрема:

If there was point to anything, it was in perpetuation of oneself, though, of course, that begged the question. 'Wonder, he thought, 'if I ought to have asked her whether that young man!' [14, с. 311].

Внаслідок переосмислення терміносполука *be in alt*, що вживається в музиці із значенням «взяти на октаву вище» [10], отримує значення «бути в піднесеному настрої», на що вказує наступний контекст її вживання в художньому творі:

... *be a little less in alt*, 'cried Lionel, 'and answer a man when he speaks to you [8, с. 32].'

Попри той факт, що термінологізми з'являються в англійській мові внаслідок переосмислення термінів із різних сфер, основними сферами походження цих одиниць є морська та військова, що зумовлено екстралінгвістичними чинниками.

Висновки та перспективи дослідження.

Таким чином, термінологізмом є надслівна мовна одиниця, власне словосполучення, значення якого утворено завдяки переосмислення значення термінів і його фразеологізації. Ключовими термінологіями англійської мови, на основі одиниць яких було утворено англійськомовні термінологізми, є морська та військова. Прототипними для термінологізмів в англійській мові є також терміни сфер гри в карти, мисливства, юриспруденції, театру, математики, логіки, музики, фізики та ін. Подібні термінологізми широко вживаються в англійськомовній художній літературі. Контекстом їх поширення є також ЗМІ та публіцистика.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні лінгвостилістичних особливостей термінологізмів у англійськомовних художніх творах.

Список літератури:

1. Антонівська М. О. Особливості функціонування та перекладу сталих виразів у діловій англійській мові. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 509–513.
2. Куш Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 1. С. 215–221.
3. Пацеєвська О. М. Терміни-фразеологізми як маркер зв'язності у польськомовному науковому дискурсі. *Київські полоністичні студії*. 2013. № 22. С. 469–475.
4. Продан Ю. П. Явище фразеологізації термінів у мові. *Сучасна наука та освіта*. 2010. № VII. С. 196–203.
5. Швачко С. О. Сага про сяйво забутих слів. *Нова філологія*. 2011. № 45. С. 147–152.
6. Brinton J., Arnovick L. *The English Language : A Linguistic History*. Oxford : Oxford University Press, 2017. 640 p.
7. Christie A. *Mysterious Affair at Styles*. N. Y. : Bantam books, 1961. 154 p.
8. Cronin A. J. *A Pocketful of Rye*. L. : Heinemann, 1969. 217 p.
9. Doyle A. C. *The Lost World*. N. Y. : Triangle Books, 1943. 309 p.
10. *English Idioms & Idiomatic Expressions URL* : <http://www.learn-english-today.com/idioms/idioms-proverbs.html> (дата звернення 25.12.2023)
11. Galsworthy J. *Swan Song*. L. : Heinemann, 1928. 347 p.
12. *Longman Dictionary of English Idioms* / ed. T. Hill. London : Blackwell Publishers, 1979. 654 p.
13. *Longman Dictionary of Contemporary English* / ed. by S. Bullon. Harlow : Pearson Education Limited, 2005. 1949 p.
14. Norris B. *Fly-Off*. N. Y. : Haper Paperbacks, 1999. 340 p.
15. Partridge E. *A Dictionary of Cliches*. L. : Taylor & Francis e-Library, 2005. 549 p.
16. *The New Oxford Dictionary of English* / ed. by Catherine Soanes, Angus Stevenson. Oxford : Oxford University Press, 2010. 2112 p.
17. *The Oxford Dictionary of New Words* / ed. by E. Knowles. O.–N. Y. : Oxford University Press, 1998. 357 p.
18. *Webster's Third New International Dictionary* / ed. by Philip Babcock. Springfield, Massachusetts : Merriam Webster, 2002. 2662 p.

Bochan P. O. SPHERES OF ORIGIN OF ENGLISH-LANGUAGE TERMINOLOGISMS

The article is devoted to the study of the spheres of origin of English-language terminologies. It is carried out by providing a definition of the term «terminologism», clarifying the prototypical units from which terminologisms have been formed, determining spheres of origin and use of these units, as well as reasons of their emergence in the determined spheres.

Terminologisms are considered to be word combinations formed on the basis of terminological combinations used for designation of professional notions of different spheres. Such units subjected to determinologization and phraseologization of their meanings. Relative stability of the component composition of terminologisms is predetermined by phraseologization of their meanings. Some terminologisms of the English language are also formed due to the metaphorization or metonymization of meanings of the terms they originate from. Terminological or non-terminological meanings of such units are determined by the context of the use.

The key spheres of origin of English-language terminologisms are marine and military. This can be explained by extralinguistic factors, the fact that Great Britain is an island country participated in a large number of wars in particularly.

It can explain why English-language terminologisms have been formed on the basis of terms used for designation of positions of ships, characteristics of their movement, risky situations in the sea. Military terms on the bases of which the terminologisms of the English language have been formed designate of military teams, actions, territories of warfare. Such units are widely used in texts of the English-language fiction revealing the specificity of their meanings, its more general or unspecialized character.

Terminologisms of the English language are also formed on the basis of terms appeared in spheres of playing cards, hunting, jurisprudence, theater, music, mathematics, logic etc. Such units have been also subjected to rethinking and are widely used in the texts of English-language fiction now. Social and political journalism and mass media are spheres of their use as well.

Key words: *the English language, determinologization, context, spheres of origin, term, terminologisms.*